

אם אין אני לי - אחריות עצמית

מטרת היחידה

1. כל אדם אחראי למעשיו.
2. אחריות האדם היא בעצם הבחירה שלו בחיים.
3. האחריות היא בכל תחומי החיים.

מבנה היחידה

1. על מי האחריות?
2. האדם אחראי למעשיו
3. האחריות היא הבחירה
4. חציו זכאי וחציו חייב
5. תחומי אחריות אישית
6. סיכום

עזרים

- תומס קילר - הסיפור
- שתי לחיצות יד - תמונות
- טוש / גיר ולוח

מהלך היחידה

1. על מי האחריות?

המעביר ירשום על הלוח מספר משפטים. המעביר יתן למספר חניכים לענות על השאלות. בין חניך לחניך המעביר ינקה את הלוח (בספוג / בנייר טישו ולא ביד....)

מי אחראי ל... (מי שרוצה להחריף את העניין מוזמן לנסח את זה כך "מי אשם ב...")

פיועו הטרור הרבים במדינה? _____

מצב הכלכלי הקשה? _____

הרוגי תאונות הדרכים הקשות? _____

תופעת 'הורדת הכיפה' בציבור שלנו? _____
החרפת האנטישמיות בעולם? _____

את השלב הזה לא מסכמים.

לעיונכם המדריכים: חשוב מאד שגם אתם תלבטו בעצמכם בשאלה "מי אחראי?". נכון הוא הדבר שאנו יכולים להטיל אחריות מעשית על גוף זה או אחר. אבל האמנם זה רק כך? האם אין אנו, כבני ישיבות ולומדי תורה, למשל, צריכים להרגיש אחריות ולדעת שהדבר מוטל על כתפנו?

2. תומס קילר - האדם אחראי למעשיו

המעביר יספר את הסיפור של תומס קילר. לא מקריאים את הסיפור מתוך דף ובודאי שלא מספרים את כולו. את הסיפור יש לעצור בנקודות בהן עולות שאלות ולהפנות את השאלות אל החניכים. דיון: האם האדם אחראי למעשיו? הלא האדם הוא בסך הכל אוסף של איברים? להמשיך את הסיפור עד הסוף. מהסיפור הזה אנחנו מבינים שהאדם אינו רק אוסף איברים אלא האדם הוא בר דעת. האדם אחראי למעשיו ומכוון אותם. הצורה הכי פשוטה שבה ניתן לראות את זה היא ההבדל בין ילד למבוגר. על ילד בגיל שנה לא כועסים באמת כשהוא שובר חפץ, על מבוגר כועסים.

מי שרוצה יכול לשלב פה מתודה שמדגימה את ההבדל בין מבוגר לילד

צורה נוספת לראות את ההבדל הגדול בין ההבנה הזאת להבנה אחרת אפשר לראות בהבדל בין היהדות לנצרות. המחילה על חטא בנצרות היא מאד קלה ופשוטה. האדם אינו נדרש לתהליך נפשי כבד מאד והוא יכול להסתפק בדברים קלים ביותר. ביהדות, לעומת זאת, תהליך החזרה בתשובה הוא תהליך מורכב וקשה. ההבדל נובע מההבנה שהאדם אחראי למעשיו וצריך לתת עליהם את הדין ואילו בנצרות רואים את האדם כיצור אומלל שמעשיו הם תוצאות של הנסיבות אליהן נקלע.

התפיסה הזאת עברה אחר כך לפסיכולוגיה ולמערכת המשפט ועד לתקופתינו מתבצעות לעיתים הקלות גדולות ונוראיות בעונשם של אנשים עבריינים מתוך הבנה שמעשיהם הגרועים נבעו גם מהמצב אליו נקלעו.

3. האחריות היא הבחירה

מתודה: המעביר יבחר שני מתנדבים למשחק X O. המשחק ינוהל כך: קודם כל תתבצע הטלת גורל כדי לבחור את החניך שיתחיל במשחק. לאחר מכן חניך אחד יחליט בעצמו היכן לסמן X O ואילו לחניך השני תחליט כל הקבוצה. **אני מדגיש:** הוא לא מחליט **בכלל**. מי שרוצה להקל על הסיפור יכול לבקש ממנו לבחור שלושה חברים שהם ורק הם יחליטו בשבילו. חשוב: לא לגלות לו לאיזו מטרה הוא בוחר בהם!

אפשר לשחק את המשחק שניים או שלושה סיבובים. חשוב לרשום בצד בכל שלב מי ניצח.

האמת, זה לא כל כך משנה מי ניצח, למרות שאם החניך העצמאי ניצח זה מראה על משהו, אבל זה לא יוסיף ולא יגרע. שואלים את הקבוצה או את שני החניכים המשחקים - מה ההבדל בין שניהם? האם יש הבדל בין הנצחון של אחד והנצחון של השני.

התשובה היא: ודאי כן. החניך שבחר בעצמו היכן לסמן X O הנצחון היה שלו ורק שלו - כיון שהוא היה אחראי למעשיו. ואילו החניך שקיבל הוראות מאחרים הנצחון איננו שלו - הוא מובל על ידי אחרים וממילא נצחון או הפסד אינם באחריותו אלא של אחרים!!

זהו עיקרון הבחירה. מה שהאדם בוחר בעצמו ובעצם לוקח על אחריותו - שייך לו, ומה שהאדם איננו בוחר ואיננו לוקח עליו אחריות - גם אם הגיע לידינו בצורה כלשהיא הוא יודע בעצמו שהדבר איננו שלו, איננו חלק ממנו.

אחת הדוגמאות הקרובות אולי ח"ו לליבם היא העתקה במבחנים: מי שמעתיק יודע שהאחריות למה שהוא העתיק איננה עליו, היא על השכן, אבל גם הציון הטוב / הגרוע איננו שלו באמת, הוא שייך למישהו אחר.

לכן ברא הקב"ה בעולמו את הבחירה, כיון שהבחירה הופכת את האדם לאחראי למעשיו. אגב, אם נחזור לדוגמה של הילד: לילד, שאינו אחראי למעשיו, אין גם בחירה מה לעשות, הוא מצווה ועושה ולא בבחירה. זו גם הסיבה שכל אדם רוצה להיות כבר מבוגר (בייחוד בגילם) כי הוא מבין שבבגרותו יכול הוא בעצמו לבחור מה לעשות וכיצד לעשות. מי שלא רוצה לבחור, מי שלא רוצה להיות אחראי למעשיו - מוזמן לגשת למוסדות סגורים לחולי נפש. אדם בריא הוא אדם בוחר - אדם אחראי למעשיו!

לפני שאנחנו מדברים גבוה גבוה על חניכים ופעילויות בשכונות חוץ ועוד כל מיני אידיאלים כדאי שנדע האם אנחנו ראוים לזה. אדם שאינו אחראי למעשיו ולעצמו לא יכול לקבל משימות הקשורות לאנשים אחרים, ודאי שלא לנשמות אחרות.

4. חציו זכאי וחציו חייב.

המעביר יראה לחניכים 2 צילומים של לחיצות יד. האחת לחיצת יד סתמית. האם יש ללחיצת יד זו משמעות כל שהיא? לא יודעים, אין לנו מושג, אבל היא נראית סתמית. לחיצת היד השניה היא צילום של לחיצת היד של רבין ז"ל וערפאת ימ"ש על מדשאות הבית הלבן.

לפני שממשיכים: מדריכים יקרים - אינני יודע כל אחד מכם מה דעתו הפוליטית ומה דרכו המפלגתית. אבל א. מי מכם שהתמונה הזו תעורר אותו לומר דברים בגנות רבין ז"ל, שלא יביא אותה ואני אוסר עליו להשתמש בה. ב. אתם חייבים להבהיר לחניכים שגם אם אנחנו חלוקים על רבין וחושבים שדרכו הפוליטית המיטה אסון על עם ישראל, אסור לנו לומר משהו בגנותו כיהודי שכבר הלך לעולמו. הקב"ה יסגור איתו חשבון לא אנחנו. אם לא היינו אנשים מאמינים יכול להיות שהשתלחות הרגילה שלנו בנושא היתה טבעית... לשמחתינו אנחנו מאמינים!

האם ללחיצת היד הזו יש משמעות מיוחדת? כן, ודאי שכן. כולנו מבינים שיש הבדל ויש ללחיצת היד הזו הרבה משמעויות מעשיות. האחריות העומדת מאחוריה גדולה יותר מלחיצת יד שנועדה לסכם עיסקה ממונית או חברתית.

הרמב"ם בהלכות תשובה¹ כתב:

... לפיכך צריך כל אדם שיראה עצמו כל השנה כולה כאילו חציו זכאי וחציו חייב, וכן כל העולם חציו זכאי וחציו חייב, חטא חטא אחד הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף חובה וגרם לו השחתה, עשה מצוה אחת הרי הכריע את עצמו ואת כל העולם כולו לכף זכות וגרם לו ולהם תשועה והצלה שנאמר: 'וצדיק יסוד עולם' זה שצדק הכריע את כל העולם לזכות והצילו...

מדבריו אנו למדים כי האחריות על המעשים שלי איננה נגמרת בי בלבד אלא מקושרת לכל העולם. אמרה דומה: "כשפרפר מנפנף בכנפיו בסין, מתחוללת סופת טורנדו בחוף המערבי בארה"ב" או משהו דומה.

הדבר דומה לשעון אנלוגי (הדוגמה הזאת בשינוי קל מובאת גם ביחידה על בעיות ואתגרים). בשעון יש מחוג שניות, דקות ושעות. השעה 24:00. בשניה שמחוג השניות זז ימינה גם מחוגי הדקות והשעות זזים ימינה. גם אם התזוזה שלהם קלה מאד - הם זזו ואת ההשפעה אפשר לראות על מחוג הדקות אחרי דקה שמחוג השניות יזוז ואחרי שעה נראה את השפעתו על מחוג השעות.

מי שרוצה יכול לדמות שניות - אדם, דקות - חברה / עולם, שעות - עם ישראל. דוגמה נוספת היא השפעת כל אדם באופן פרטי על שכבת האוזון באמצעות גז הפראון המצוי במטערי אוויר.

לכן האחריות הזו מעוגנת לא רק באחריות על עצמי אלא גם באחריות על העולם כולו.

המעביר ינקה את הלוח מהשאריות של האחרון שכתב תשובה. על כל התשובות הוא ירשום בגדול "אני" - כאדם פרטי וכציבור.

אנחנו יודעים מהר מאד למצוא 'אשמים' בכל עניין. אנחנו יודעים לייחס לכל דבר את הסיבות שגרמו לו אבל קשה לנו, ואת זה למדנו יפה מהתקשורת, להסתכל על עצמינו במראה ולומר: זה באחריותנו - בכוחנו לשנות את זה.

מי שרוצה יכול לספר על תנופת הפעילות הקיימת כיום בכל הישיבות (החבר'ה ממעלות נא להרגע זה לא רק אצלנו) שיצאה מתוך הבנה שאת המצב המדיני הקשה ואת מצב הרוח הקשה בכוחנו לשנות ואנו אחראים עליו - לא אף אחד אחר!

¹ פ"ג הי"ד.

5. תחומי אחריות אישית

מהם תחומי החיים שבהם צריך האדם לקחת אחריות על עצמו?

קודם כל נאמר כי חלק מאחריות האדם על עצמו היא ההיכרות שלו עם עצמו והידיעה מיהו ומהו בעולם.

- אחריות על המעשים - אני עושה את כל מה שאני עושה מתוך שיקול דעת וחשיבה.
- אחריות על הדיבור - אני שם לב מה אני מוציא מהפה שלי.
- אחריות על המחשבות - האחריות הקשה ביותר. פה אפשר להזכיר את הרהור עבירה והרהור מצווה הפועלים בעולם באופן מעשי².
- אחריות על האמונה - יש כאלה שמחפשים ויש כאלה שלא. (בנספח)
- אחריות על קיום תורה ומצוות - אמנם הרבה פעמים ההורים והמחנכים דוחפים, ולא תמיד זה טוב וחיובי, אבל בסופו של דבר זה באחריותי. השכר והעונש הם שלי.

יותר מכך בכל מקום שאליו נגיע חשוב שנלמד אנשים לקחת אחריות על חייהם ועל עצמם. חשוב לחנך את האחים שלנו להיות אחראים על עצמם, על משחקיהם, על לימודיהם. חשוב ללמד חניכים להיות אחראים על עצמם, בטיול בסניף, בבית. חשוב לחנך חבר'ה מאזורי מצוקה להיות אחראים על חייהם, על השאיפות שלהם.

החברה שבה אנו חיים נוטה כל הזמן לחפש 'אשמים', לחפש על מי לזרוק את האחריות ולא מתלהבת לקחת אחריות על עצמה (כפי שראינו בהתחלת היחידה)...

6. סיכום

דיברנו על כך שכל אדם אחראי למעשיו. האחריות של האדם למעשיו היא בעצם ביטוי לכך שלאדם ניתנה בחירה כיצד לפעול בעולם. אדם שאינו אחראי למעשיו פוגע לא רק בעצמו אלא גם בעולם

² מי שרוצה יכול לספר על 'צדיק גוזר והקב"ה מקיים' וכן את סוף הסיפור על תנורו של עכנאי(בבא מציעא נ"ט ע"ב). שם לפי הגמרא נהרג רבן גמליאל בגלל תפילתו של ר' אלעזר בן הורקנוס.

כולו וודאי שאינו יכול להיות אחראי על אחרים. ראינו גם אלו תחומי אחריות אישית יש לכל אדם וחינוך זה לאחריות עצמית אנחנו מעוניינים להנחיל גם לאנשים שאיתם נבוא במגע.

נספח

יש אנשים שמחפשים, ויש אנשים שלא מחפשים. זה עניין של אופי. יש אנשים שיש בהם סוג של חוסר, חסר להם משהו בחיים, הם צריכים עוד משהו. אנשים שלא ברור להם שאם אבא שלהם עשה ככה, אז גם הם צריכים לעשות ככה. זה מתבטא גם בדברים אחרים, ולא רק בשאלה אם להיות דתי או לא. זה כמו העניין של לעזוב את התיכון באמצע, ולהסתובב בכפרים בשטחים לבד. יש לך אופי של אדם שעושה מה שהוא רוצה. רוב האנשים, גם החילונים וגם הדתיים, נשארים כמו ההורים שלהם ולא מטרידים את עצמם בשאלות של אמונה. אני כנראה שייך לסוג האנשים שנולדו עם סימני שאלה. בשורה התחתונה פשוט רציתי למצות את מי שאני.

נקודה פילוסופית שאינה מיועדת ליחידה.

למה בעצם צריך האדם להיות אחראי לעצמו? מדוע כה חשובה האחריות הזו? האחריות חשובה משום שהיא המפתח לעצמאות של האדם. אדם שאינו אחראי למעשיו אינו פועל בעולם. החיים שהוא חי בעולם אינם שלו. אם נאמר שהאדם הוא רובוט, מכונה סביבתית חכמה אזי אכן אין צורך באחריות. המחשב הוא לעולם גולם, הוא לעולם אינו אחראי למעשיו, כשנגרמת בו תקלה זהו אוסף של פעולות טכניות שגרמו לתקלה או שהגורם האנושי אשם בדבר. אבל האדם אינו כך. זהו שוב עניין שקשור לכך שלאדם יש פוטנציאל גבוה מאד. הוא "נזר הבריאה". ועדיין צ"ע.

* ועוד עניין: האדם אחראי למעשיו? קצת אמונה

רגע, רגע, רגע, אבל הרי כל מה שאנחנו עושים בעולם מוכתב על ידי הקב"ה ואיך אפשר לומר שהאדם אחראי למעשיו? הקב"ה הוא זה שקבע את התנהגות האדם?

אני רוצה להדגיש: אנחנו לא נכנסים כרגע לשאלת הבחירה מול הידיעה. אנו מתייחסים רק לנקודה של אחריות האדם למעשיו. זה לכאורה אותו דבר אבל זה לא.

את סיפור יוסף ואחיו אפשר לראות משתי נקודות מבט אנושית ואלו-קית. אנושית: אחיו של יוסף כעסו על סיפורי הדיבה שהוציא עליהם והחליטו למכור אותו למצרים. יוסף נמכר למצרים מתגלגל שם ועובר בכל מיני סיטואציות עד שהוא מגיע להיות מלך במצרים. אחי יוסף יורדים למצרים בגלל הרעב בארץ מצרים ואז מחליט יוסף לנקום בהם על מכירתו למצרים.

אמונית: הקב"ה רצה שיוסף יהיה מלך מצרים ויכלכל את משפחתו. מעבר לכך, הקב"ה רצה להוריד את בני ישראל מצרימה, כחלק מברית בין הבתרים, ולכן הביא רעב על ארץ כנען, רעב שבגללו ירדו בני ישראל מצרימה ונשארו שם 400 שנה עד יציאת מצרים.

מי אחראי על מכירת יוסף למצרים? האחים או הקב"ה? לכאורה, אם זה מה שהקב"ה רצה שיקרה אז האחים לא אשמים?

אז מה התשובה?

מה היתה מטרת הקב"ה? שלבני ישראל יהיה אוכל ושעם ישראל ירד מצרימה ('בין הבתרים' למי שלא זוכר), אם כך הרבה דרכים לקב"ה איך לעשות את זה. האדם אחראי למעשיו למרות שהם משרתים ומביאים בסופו של דבר לרצון ה' בעולם. מגלגלים זכות על ידי זכאי וחובה על ידי חייב. דוגמה אקטואלית: מחבל מתאבד יקבל את עונשו בעולם הבא למרות שכנראה מבחינת המהלך האלוקי זה היה אמור לקרות וזה מה שרצה הקב"ה שיעשה כיוון יש לקב"ה עוד דרכים שונות לעורר אותנו לחזרה בתשובה.

שתי לחיצות יד:

